

ISLOM MOLIYAVIY XIZMATLARI VA ULARNING QO‘LLANILISHI

Zarnigorxon Fazliddin qizi Nuritdinova

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Islom moliyaviy xizmatlarining mazmuni, tamoyillari va ularning amaliyotda qo‘llanilishi yoritib berilgan.

Tadqiqot davomida Islom moliya tizimining asosiy yo‘nalishlari, moliyaviy vositalari hamda O‘zbekistonda Islom moliyasini rivojlantirish bo‘yicha so‘nggi islohotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, Islom moliyaviy xizmatlarining afzalliklari va iqtisodiyotni rivojlantirishdagi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Islom moliyasi, murabaha, musharaka, mudaraba, ijara, sukuk, O‘zbekiston, moliyaviy xizmatlar.

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida islomiy moliya tizimi dunyo iqtisodiyotida muhim o‘rin egallamoqda. Islom moliyaviy xizmatlari foizsiz tamoyillarga asoslanib, adolat, halollik va risklarni bo‘lishish prinsiplari orqali moliya bozorlariga yangicha yondashuvni taklif etadi.

Ayniqsa, so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida Islom moliyaviy bozori shakllanishi va rivojlanishi bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur tezis Islom moliyaviy xizmatlarining nazariy asoslari va amaliy qo‘llanilishini yoritishga qaratilgan.

Islom moliyaviy xizmatlarining mazmuni va tamoyillari

Islom moliyasi shariat tamoyillariga asoslangan bo‘lib, uning asosiy maqsadi iqtisodiy adolatni ta‘minlash va foizdan (riba) voz kechgan holda moliyaviy muomalalarni tashkil etishdir. Islomiy moliya daromadni real iqtisodiy faoliyat asosida olishni talab qiladi. Uning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Foiz (riba)ning taqiqlanishi;
- Real aktivlar bilan ta‘minlash sharti;
- Risklarni sheriklik asosida bo‘lishish;
- Halol (halal) faoliyat doirasida investitsiya qilish;
- G‘arar (noaniqlik) va qimor (maysir) muomalalarining man etilishi.

Mazkur tamoyillar Islom moliya tizimining shaffof, barqaror va ijtimoiy adolatga mos ravishda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Islom moliyaviy xizmatlarining turlari

Islom moliya tizimida turli xil shariatga mos moliyaviy xizmatlar mavjud bo‘lib, ular investitsiya, tijorat, ipoteka, ijara va boshqa yo‘nalishlarda qo‘llaniladi.

Eng ko‘p uchraydigan moliyaviy xizmatlar quyidagilar:

- **Murabaha** – tovarni ustama narxda sotish orqali moliyalashtirish;
- **Mudaraba** – bir tomon kapital, ikkinchi tomon mehnat va boshqaruvni

ta'minlaydigan sheriklik shakli;

- **Musharaka** – sheriklarning birgalikda kapital qo'shishi va foyda-zararni taqsimlashi asosidagi hamkorlik;

- **Ijara** – aktivlarni ijaraga berish orqali moliyalashtirish;

- **Salam va Istisna** – oldindan moliyalashtirish asosidagi savdo shakllari;

- **Sukuk** – Islomiy obligatsiya bo'lib, aktiv bilan ta'minlangan investitsion qimmatli qog'oz.

Bu vositalar iqtisodiyotning turli sohalarida, jumladan biznes, uy-joy, ishlab chiqarish va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda keng qo'llanilishi mumkin.

O'zbekistonda Islom moliyaviy xizmatlarining qo'llanilishi va rivojlanishi

O'zbekiston Islom moliyasini rivojlantirish bo'yicha Markaziy Osiyoda yetakchi davlatlardan biriga aylanmoqda. Bundan tashqari, aholi va tadbirkorlar orasida Islomiy moliya xizmatlariga talab ortib bormoqda. O'zbekistonda islomiy bank faoliyatini joriy qilishga oid qonun loyihasi ishlab chiqildi. Unda qayd etilishicha, O'zbekistonda aholining 68 foizi, biznes vakillarining esa 60 foizi diniy e'tiqodi sabab an'anaviy bank xizmatidan foydalanishni xohlamaydi.

2025-yil 15-sentabrda O'zbekistonda islomiy bank faoliyatini joriy qilishga oid qonun loyihasi ishlab chiqildi. Bu haqda ba'zi partiyalar fraksiyalari yig'ilishlarida ma'lum qilindi O'zLiDeP fraksiyasining 15-sentabr kungi yig'ilishida "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga O'zbekistonda islomiy bank faoliyatini joriy qilishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qonun loyihasi muhokama qilindi.

Ta'kidlanishicha, islomiy moliyada **savdo va sherikchilik orqali moliyalashtirish** keng qo'llaniladigan moliyalashtirish shakllari hisoblanadi, qonunchilikda esa tijorat banklari tomonidan bunday shakllardan foydalanilishiga bir qator to'siqlar mavjud. Xususan, islomiy moliyalashtirishda **banklar savdo bilan shug'ullanish orqali mijozni moliyaviy qo'llab-quvvatlasa**, O'zbekistonda tijorat banklari savdo bilan bevosita shug'ullanishi mumkin emas.

Islomiy moliyada moliyalashtirishni **shariklik asosida amalga oshirishga** ruxsat etilgan, O'zbekistonda esa tijorat banklariga yuridik shaxslarni tashkil etish yoki ularning ustav kapitallarida qatnashishga doir cheklovlar o'rnatilgan.

Qonun loyihasi O'zbekistonda Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti (AAOIFI) hamda Islom moliyasi xizmatlari kengashi (IFSB) standartlariga mos keluvchi islomiy bank faoliyati uchun zarur huquqiy asos yaratishga qaratilgan.¹

Mamlakatda haligacha islomiy moliya institutlarini tashkil etish uchun huquqiy asoslar mavjud bo'lmasa ham, ayrim tijorat banklari, takaful kompaniyalari va islom savdosini moliyalashtiruvchi kompaniyalarda islom bankini yo'lga qo'yish bo'yicha

¹ <https://kun.uz/news/2025/09/16/>

ko‘plab tashabbus va urinishlar mavjud.

Islom moliya sanoatining boshqa tarmoqlari, jumladan, islom banki, islom sug‘urtasi (takaful), islom lizingi (ijara), islom mikromoliyalash, islom fondini boshqarish va boshqalar ham O‘zbekistonda yanada rivojlanishi kerak.

Ba‘zilari kiritilishi bilan ham, ular mamlakatda hali ham yangi bosqichda. Bugungi kunga qadar Islom moliyasi O‘zbekistondagi davlat moliya institutlari tomonidan ITB va uning Xususiy sektorni rivojlantirish bo‘yicha Islom korporatsiyasi va Xalqaro islom savdoni moliyalashtirish korporatsiyasi kabi sho‘ba kompaniyalari tomonidan taqdim etilgan moliyalashtirish yo‘nalishlari orqali amalga oshirildi.

Oxirgi ma‘lumotlarga ko‘ra, davlat tashabbuslariga ajratilgan 2,5 milliard dollardan ortiq kredit portfeli bilan bir qatorda, “Aloqabank”, “Asia Alliance Bank”, “Turonbank” kabi xususiy banklarga Murabaha shartnomasi bo‘yicha 30 million dollardan ortiq moliyalashtirish yo‘nalishlarini ham taklif qildi.

Boshqa banklar, ya‘ni “Kapitalbank”, “O‘zsanoatqurilishbank”, “Trastbank” va “Asia Alliance Bank” Xalqaro Islom Savdo Moliya Korporatsiyasi tomonidan umumiy qiymati 32 million AQSh dollari miqdorida moliyalashtirildi.

Bundan tashqari, O‘zbekistondagi xususiy sektor mijozlari va sub’ektlari 2019-yilda mamlakatga qo‘shilganidan buyon 17 yo‘nalish bo‘yicha savdoni moliyalashtirish ob’ektlari doirasida umumiy qiymati 166 million AQSh dollari miqdorida savdoni moliyalashtirish va rivojlantirish ko‘magi oldi.

Jamiyatning islomiy moliya ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlash spektrining boshqa tomonida xususiy sektor tashabbuslari sezilarli natijalarni ko‘rsatdi².

Xulosa

Islom moliyaviy xizmatlari iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash, ijtimoiy adolatni kuchaytirish va real sektorga investitsiyalarni jalb etish uchun muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda Islom moliyasining rivojlanishi moliya bozorini diversifikatsiya qilish, aholi ehtiyojlariga mos xizmat turlarini taklif etish hamda xalqaro investitsiyalarni jalb etishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Hozirgi vaqtda tartibga solish muammolariga qaramay, O‘zbekistonda an’anaviy moliyaning huquqiy chegaralari doirasida bir nechta firmalar faoliyat yuritmoqda. “Taiba Leasing” MChJ islom lizing kompaniyasi bo‘lib, u O‘zbekiston moliya bozoriga ilk bor 2011-yilda qo‘shilgan. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 130 ta lizing kompaniyasidan biri sifatida Toshkent shahrida faoliyat yuritib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmonov S. Islom moliyasi asoslari. – Toshkent, 2022.
2. Siddiqi M.N. Islamic Banking and Finance. – London, 2021.
3. Chapra M.U. The Future of Economics: An Islamic Perspective. – Leicester,

² Tashmatova Nozima Rustam qizi, “Xorijiy davlat misolida O‘zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish”

2020.

4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma’lumotlari.

5. Islamic Development Bank Annual Report, 2023.

6. Tashmatova Nozima Rustam qizi, “Xorijiy davlat misolida O‘zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish”, 2024